

ความสัมพันธ์ระหว่างการทำกิจกรรมทางสังคมและการใช้พื้นที่ในชุมชนของชาวไต่บ้านเมืองปอน จ.แม่ฮ่องสอน

นางสาว คณิชา รอดเรืองศรี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการวางผังเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2544

ISBN 974-03-0594-6

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

I 19968991

RELATIONSHIPS BETWEEN SOCIAL ACTIVITIES AND COMMUNITY SPACE UTILIZATION OF THE TAI
AT BAN MUANG PON, MAE HONG SON PROVINCE

MISS KANICHAYA RODRUANGSRI

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Urban and Regional Planning in Urban Planning

Department of Urban and Regional Planning

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2001

ISBN 974-03-0594-6

นางสาว คณิษฐา รอดเรืองศรี: ความสัมพันธ์ระหว่างการทำกิจกรรมทางสังคมและการใช้พื้นที่
ที่ในชุมชนของชาวไตบ้านเมืองปอน จ.แม่ฮ่องสอน. (RELATIONSHIPS BETWEEN
SOCIAL ACTIVITIES AND COMMUNITY SPACE UTILIZATION OF THE TAI AT BAN
MUANG PON, MAE HONG SON PROVINCE) อ. ที่ปรึกษา : รศ.ดร. วรณศิริ ภัทรพันธุ์,
147 หน้า. ISBN 974-03-0594-6.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการทำกิจกรรมทางสังคมและการใช้พื้นที่
ในชุมชนของชาวไตบ้านเมืองปอน จ.แม่ฮ่องสอน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการจัดระเบียบพื้นที่ที่สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพ
ของชุมชน การศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) ศึกษาลักษณะของชุมชนในด้านภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม
รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และวิวัฒนาการชุมชน เพื่อหาอิทธิพลที่มีผลต่อการตัดสินใจแสดงพฤติกรรมหรือการทำกิจกรรมทาง
สังคมของคนไตในชุมชน และ 2) ศึกษารูปแบบการทำกิจกรรมทางสังคมและการใช้พื้นที่ของคนไตในชุมชน ว่ามีลักษณะ
และทิศทางการเปลี่ยนแปลงไปในรูปแบบใด

จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีวิวัฒนาการในด้านต่างๆมาอย่างต่อเนื่อง และส่งผลให้
เกิดการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและองค์ประกอบโครงสร้างทางกายภาพ ตลอดจนมีผลไปถึงการเปลี่ยนแปลง
พฤติกรรมการทำกิจกรรมทางสังคมและการใช้พื้นที่ของคนไตในชุมชน ได้แก่ ปัจจัยด้านการคมนาคมขนส่งและการสื่อสาร
ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม ปัจจัยด้านวัฒนธรรม และปัจจัยด้านประชากร นอกจากนี้อายุ เพศ สถานภาพ การศึกษา
และอาชีพของคนในชุมชนเองก็มีผลต่อรูปแบบการทำกิจกรรมทางสังคมและการใช้พื้นที่เช่นกัน กิจกรรมทางสังคมที่ทำในชุม
ชนแบ่งได้ 2 ประเภทหลัก คือ กิจกรรมที่เกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อ และกิจกรรมทั่วไป โดยมีการใช้พื้นที่เพื่อทำกิจกรรมดัง
กล่าว 4 บริเวณ คือ พื้นที่โนบ้าน ละแวกบ้าน ในชุมชน และนอกชุมชน การทำกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อมีแนว
โน้มลดลงอย่างเห็นได้ชัดในกลุ่มคนรุ่นใหม่ ขณะที่การทำกิจกรรมทั่วไปเปลี่ยนแปลงไปตามช่วงชีวิตและรสนิยมของแต่ละคน

แนวทางการจัดระเบียบพื้นที่ที่เสนอมี 2 ด้าน คือ ด้านกายภาพ เน้นการควบคุมการขยายตัวและการใช้
พื้นที่ให้สอดคล้องกับลักษณะทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมชุมชน และด้านสังคมและวัฒนธรรมเน้นการส่งเสริมจิต
สำนึกในวัฒนธรรมท้องถิ่นของคนในชุมชน เพื่อให้เห็นคุณค่าอันจะนำไปสู่การอนุรักษ์และปรับใช้ให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตชุม
ชนปัจจุบัน

ภาควิชา การวางแผนภาคและเมือง

สาขาวิชา การวางผังเมือง

ปีการศึกษา 2544

ลายมือชื่อนิสิต

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา

417 41114 25 : MAJOR URBAN PLANNING

KEY WORDS : SOCIAL ACTIVITIES / COMMUNITY SPACE UTILIZATION / TAI / MAE HONG SON
KANICHAYA RODRUANGSRI: RELATIONSHIPS BETWEEN SOCIAL ACTIVITIES AND
COMMUNITY SPACE UTILIZATION OF THE TAI AT BAN MUANG PON,
MAE HONG SON PROVINCE.

THESIS ADVISOR: ASSO. PROF. WANNASILPA PEERAPUN, Ph.D.,
147 pp. ISBN 974-03-0594-6

The objective of this thesis is to study the relationships between social activities and community space utilization of the Tai at Ban Muang Pon, Mae Hong Son Province in order to propose suggestions for community space organization. The studying is divided into 2 parts : i) studying community backgrounds on geography, economy, society, culture, settlement pattern, and evolution; and ii) studying social activity patterns, community space utilization, and trends.

The study reveals that there are 4 important factors affecting community characteristics and cause changes in social activities and community space utilization. They are transportation and communication, socio-economic attribute, culture, population structure, sex, social status, educational background, and occupation also affect settlement pattern, social activities, and space utilization. The social activities can be classified into sacred activities and profane activities. Community space utilization can be classified into 4 areas : home, neighborhood, community, and outside community. The sacred activities tends to decrease, especially among the new generation; profane activities vary depending on age groups and individual preferences.

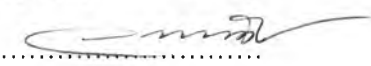
Two approaches for community space organization are proposed. The physical approach emphasizes on community growth and land use controls in harmonizing with cultural background and community environment. The social and cultural approach emphasizes on acknowledging local people of the value of their local culture which will lead to proper conservation and adaptation for their present way of life.

Department Urban Planning

Field of study Urban Planning

Academic year 2001

Student's signature.....

Advisor's signature.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์ลงได้ก็ด้วยความกรุณาของ รองศาสตราจารย์ ดร. วรณศิลป์ พีระพันธุ์ อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้พร้อมให้คำแนะนำและความคิดเห็นอันมีค่าต่อการทำ วิทยานิพนธ์ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา จึงขอขอบพระคุณอาจารย์อย่างสูงมา ณ ที่นี้ ขอขอบคุณ คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่าน อันได้แก่ รองศาสตราจารย์ ดร.ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล อาจารย์จิราภา วรเสียงสุข และอาจารย์ขวัญสรวย อติโพธิ ที่กรุณาให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ ต่อวิทยานิพนธ์และช่วยให้วิทยานิพนธ์นี้มีความสมบูรณ์มากขึ้น ขอขอบคุณอาจารย์ในภาควิชา รวมถึงอาจารย์พิเศษทุกท่านที่กรุณาถ่ายทอดความรู้อันมีค่านับตั้งแต่เข้ามาศึกษา ซึ่งได้ช่วยให้ผู้ วิจัยมีโลกทัศน์ที่กว้างขึ้นและมองสิ่งรอบตัวอย่างเป็นระบบและระมัดระวังมากขึ้น

ขอขอบคุณอาจารย์กัลยา ไชยรัตน์และสมาชิกในครอบครัวที่ให้ความช่วยเหลือทั้งด้านที่ พัก อาหาร รวมทั้งข้อมูลต่างๆในหมู่บ้านอย่างเต็มใจจนไม่ทราบจะตอบแทนได้อย่างไร ขอขอบคุณผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2 ฟังค์ ลุงย่น ลุงปัญญา ลุงทอน ลุงพิน และชาวบ้านทุกท่านที่ ต้อนรับ ใต้ถ่ม และกรุณาให้ข้อมูลรวมทั้งเกร็ดความรู้ต่างๆด้วยดี ขอขอบคุณอาจารย์สุรศักดิ์ บ่อมทองคำ เลขานุการศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่กรุณาเอื้อเฟื้อข้อมูลและสอบถาม ความก้าวหน้าของวิทยานิพนธ์ทุกครั้งทีเจอ

ขอบคุณเจ้าหน้าที่สำนักงานผังเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอนทุกท่านที่ช่วยสนับสนุนข้อมูล ยาน พาหนะ ที่พัก รวมถึงน้ำใจและความบันเทิงในรูปแบบที่ไม่เหมือนใครทุกครั้งทีไปเยือนเมือง แม่ฮ่องสอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณชิตชัย คุณสมศักดิ์ คุณกรกฎและครอบครัว เอ เก่ง และที่ ประเสริฐที่สุด...คุณอดิศร

ขอบคุณเพื่อนๆผังเมืองรุ่น 23 ทุกคนที่คอยให้กำลังใจกันและกันอย่างสม่ำเสมอ รวมถึงพี่ ตุ่ม พี่แสง และล่าสุดพี่ๆฝ่ายพัฒนาเศรษฐกิจ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย

ขอขอบคุณพ่อกับแม่ที่สนับสนุนด้านการศึกษาและช่วยเหลือลูกคนนี้เสมอมา

และเนื่องจากวิทยานิพนธ์นี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากบัณฑิตวิทยาลัย และสำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) ผู้วิจัยจึงขอขอบพระคุณสถาบันทั้งสองมา ณ ที่นี้ด้วย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
สารบัญแผนที่.....	ฐ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฑ
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	1
1.3 ขอบเขตของการวิจัย.....	1
1.4 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	2
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	2
1.6 วิธีดำเนินการวิจัย.....	3
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 การตั้งถิ่นฐาน.....	6
2.1.1 การเลือกที่ตั้งถิ่นฐานและรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน.....	6
2.1.2 ความเชื่อเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานในสังคมไทย.....	8
2.2 ชุมชน วิถีชีวิตชุมชน และกิจกรรมทางสังคม.....	9
2.3 กิจกรรมทางสังคมและการใช้พื้นที่.....	13
2.3.1 ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิต การทำกิจกรรม และการใช้พื้นที่.....	13
2.3.2 ระบบกิจกรรมและอาณาเขตครอบครองของมนุษย์.....	14
2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	16
2.4.1 งานวิจัยที่ใช้แนวคิดทางสถาปัตยกรรมและการผังเมือง.....	17
2.4.2 งานวิจัยที่ใช้แนวคิดทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาวัฒนธรรม.....	20
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	
3.1 กรอบการวิจัยและขั้นตอนการวิจัย.....	24

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3.1.1	ลักษณะทั่วไปของชุมชน.....25
3.1.2	ความสัมพันธ์ระหว่างการทำกิจกรรมทางสังคมและการใช้พื้นที่ในชุมชน....26
3.1.3	แนวทางการจัดระเบียบพื้นที่.....27
3.2	ขนาดประชากรและการสุ่มตัวอย่าง.....28
บทที่ 4	ชุมชนไต่บ้านเมืองปอน
4.1	ประวัติความเป็นมาชนชาติไต่.....32
4.2	ชุมชนไต่บ้านเมืองปอน.....34
4.2.1	ประวัติหมู่บ้าน.....34
4.2.2	ลักษณะทางกายภาพ.....35
4.2.3	ลักษณะประชากร.....37
4.2.4	ลักษณะทางเศรษฐกิจ.....37
4.2.5	ลักษณะทางสังคม.....37
4.2.6	วัฒนธรรมประเพณี.....41
4.2.7	วิวัฒนาการชุมชนและการตั้งถิ่นฐาน.....50
4.3	ประเภทของการทำกิจกรรมทางสังคมและการใช้พื้นที่ในชุมชน.....74
บทที่ 5	การทำกิจกรรมทางสังคมและการใช้พื้นที่
5.1	ลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง.....82
5.2	การทำกิจกรรมทางสังคมและการใช้พื้นที่ของคนไต่ในชุมชน.....84
5.2.1	กิจกรรมเกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อ.....100
5.2.2	กิจกรรมทั่วไป.....104
5.2.3	สรุปการทำกิจกรรมทางสังคมและการใช้พื้นที่ในชุมชน.....110
บทที่ 6	สรุปและข้อเสนอแนะเพื่อการจัดระเบียบพื้นที่
6.1	ปัจจัยที่ส่งผลต่อลักษณะและวิวัฒนาการชุมชน.....123
6.2	สรุปความสัมพันธ์ระหว่างการทำกิจกรรมทางสังคมและการใช้พื้นที่ในชุมชน.....125
6.3	ข้อเสนอแนะ.....137
6.3.1	สรุปปัญหาในชุมชน.....137
6.3.2	แนวทางการจัดระเบียบพื้นที่ชุมชน.....139
6.3.3	ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต.....142

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
รายการอ้างอิง.....	143
ประวัติผู้เขียน.....	147

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
2.1 บทบาทหน้าที่ทางวัฒนธรรมของคนในชุมชนใด.....	22
3.1 สรุปแนวทางการศึกษา.....	28
3.2 จำนวนประชากรและจำนวนครัวเรือนในพื้นที่ศึกษา พ.ศ.2542.....	28
3.3 ขนาดตัวอย่าง.....	29
4.1 การจัดองค์กรในชุมชนไต่บ้านเมืองปอน.....	40
4.2 ตัวอย่างสถานที่วางกระทง.....	41
4.3 ชื่อ หน้าที่ และบริวารของท้าวทั้งสี่.....	42
4.4 งานประเพณีและกิจกรรมในรอบปี.....	46
4.5 อิทธิพลความเชื่อที่มีต่อโครงสร้างทางกายภาพของชุมชน.....	52
4.6 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างกายภาพหลักกับวิวัฒนาการชุมชน.....	69
4.7 สรุปลักษณะและวิวัฒนาการชุมชน.....	71
4.8 ลำดับการนับถือผู้มีพระคุณของคนในชุมชน.....	74
4.9 ตัวอย่างกิจกรรมและการใช้พื้นที่.....	75
5.1 ความถี่และค่าร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง.....	82
5.2 ค่าร้อยละของความถี่ในการทำกิจกรรมของคนวัยต่างๆในชุมชน.....	85
5.3 ค่าร้อยละของช่วงเวลาทำกิจกรรมของคนวัยต่างๆในชุมชน.....	86
5.4 ค่าร้อยละของวิธีการเดินทางไปทำกิจกรรมของคนวัยต่างๆในชุมชน.....	87
5.5 ค่าร้อยละของความถี่ในการทำกิจกรรมของคนในชุมชนจำแนกตามเพศ.....	88
5.6 ค่าร้อยละของช่วงเวลาทำกิจกรรมของคนในชุมชนจำแนกตามเพศ.....	89
5.7 ค่าร้อยละของวิธีการเดินทางไปทำกิจกรรมของคนในชุมชนจำแนกตามเพศ.....	90
5.8 ค่าร้อยละของความถี่ในการทำกิจกรรมของคนในชุมชนจำแนกตามสถานภาพ.....	91
5.9 ค่าร้อยละของช่วงเวลาทำกิจกรรมของคนในชุมชนจำแนกตามสถานภาพ.....	92
5.10 ค่าร้อยละของวิธีการเดินทางไปทำกิจกรรมของคนในชุมชนจำแนกตามสถานภาพ.....	93
5.11 ค่าร้อยละของความถี่ในการทำกิจกรรมของคนในชุมชนจำแนกตามระดับการศึกษา.....	94
5.12 ค่าร้อยละของช่วงเวลาทำกิจกรรมของคนในชุมชนจำแนกตามระดับการศึกษา.....	95
5.13 ค่าร้อยละของวิธีการเดินทางไปทำกิจกรรมของคนในชุมชนจำแนกตามระดับการศึกษา.....	96
5.14 ค่าร้อยละของความถี่ในการทำกิจกรรมของคนในชุมชนจำแนกตามอาชีพ.....	97
5.15 ค่าร้อยละของช่วงเวลาทำกิจกรรมของคนในชุมชนจำแนกตามอาชีพ.....	98

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่	หน้า
5.16 ค่าร้อยละของวิธีการเดินทางไปทำกิจกรรมของคนในชุมชนจำแนกตามอาชีพ.....	99
5.17 ความถี่ในการทำกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อกับลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง.....	100
5.18 สถานที่ทำกิจกรรมและระยะเวลาเดินทางไปทำกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อ ของคนในชุมชน.....	103
5.19 สถานที่ทำกิจกรรมและระยะเวลาเดินทางไปทำกิจกรรมทั่วไปของคนในชุมชน.....	109
5.20 ตัวอย่างรูปแบบกิจกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชน.....	117
6.1 การทำกิจกรรมทางสังคมและการใช้พื้นที่.....	126

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
2.1 การตั้งถิ่นฐานในรูปแบบต่างๆ.....	7
2.2 วัฒนธรรม.....	12
2.3 วิถีชีวิตชุมชนในรอบปี.....	12
2.4 ระบบเครือข่ายซ้อนทับ (A Network of Network).....	16
2.5 อาณาเขตครอบครองของมนุษย์.....	16
2.6 การวางผังหมู่บ้านตามอิทธิพลความเชื่อ.....	18
2.7 ตัวอย่างผังหมู่บ้านแบบต่างๆ.....	18
2.8 โครงสร้างทางกายภาพของหมู่บ้านต่างๆในจังหวัดแม่ฮ่องสอน.....	20
4.1 รูปถ่ายทางอากาศบ้านเมืองปอนปี พ.ศ.2520.....	53
4.2 รูปถ่ายทางอากาศบ้านเมืองปอนปี พ.ศ.2536.....	54
4.3 ลักษณะบ้านในเมืองปอน.....	66
4.4 สถานที่เกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อในชุมชน.....	77
4.5 การทำกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อ.....	78
4.6 สถานที่ทั่วไปในชุมชน.....	79
4.7 การทำกิจกรรมทั่วไป.....	80

สารบัญแนบที่

แนบที่	หน้า
1.1 ที่ตั้งพื้นที่ศึกษา.....	4
1.2 พื้นที่ศึกษา.....	5
3.1 ครั้วเรือนที่ถูกสุ่มตัวอย่าง.....	31
4.1 สภาพภูมิประเทศ.....	36
4.2 หมู่บ้านชั้นที่ 1 (พ.ศ.2390-2470).....	59
4.3 หมู่บ้านชั้นที่ 2 (พ.ศ.2471-2500).....	64
4.4 หมู่บ้านชั้นที่ 3 (พ.ศ.2501-ปัจจุบัน).....	68
4.5 พื้นที่ทำกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อ.....	76
5.1 เขตอิทธิพลของวัดในชุมชน.....	113
5.2 เขตอิทธิพลของศาลเจ้าเมืองและศาลเจ้าบ้าน.....	114
5.3 ขอบเขตการให้บริการของร้านค้าหลักในชุมชน.....	115
5.4 ขอบเขตการให้บริการของตลาดในชุมชน.....	116
6.1 การใช้พื้นที่ทำกิจกรรมของเด็กและวัยรุ่น.....	130
6.2 การใช้พื้นที่ทำกิจกรรมของผู้ใหญ่.....	131
6.3 การใช้พื้นที่ทำกิจกรรมของผู้สูงอายุ.....	132
6.4 การใช้พื้นที่ทำกิจกรรมของคนในชุมชน.....	133
6.5 พื้นที่ทำกิจกรรมในชุมชน.....	136
6.6 ทิศทางการขยายตัวของหมู่บ้าน.....	142

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework).....	2
2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิต การทำกิจกรรม และการใช้พื้นที่.....	13
3.1 กรอบการวิจัย (Research Framework).....	24